

Teglværksvej, Bygum

- en boplads fra ældre bronzealder

Martin Mikkelsen

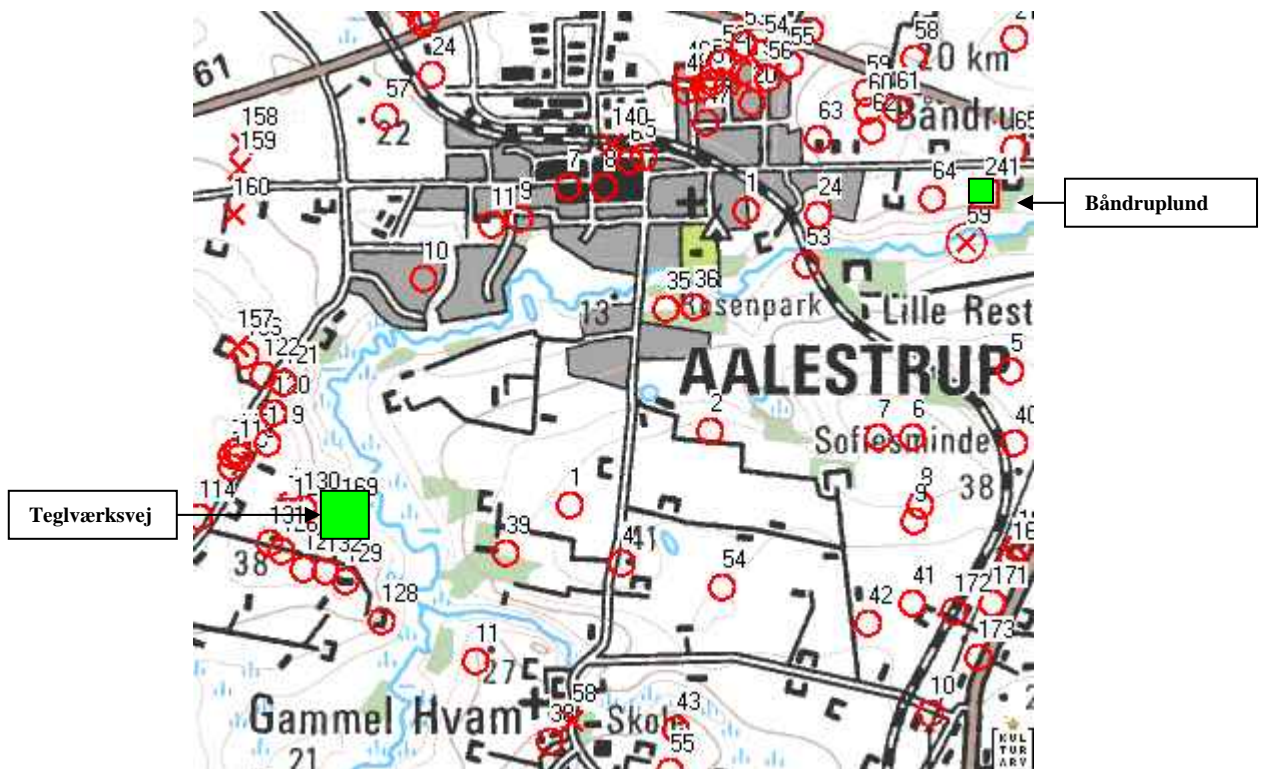
Viborg Stiftsmuseum

Bygherrerapport nr. 5

Bygherrer: Lise-Lotte og John Nielsen

Indledning.

I og lige omkring Aalestrup er registreret mange gravhøje (Figur 1). En del af disse gravhøje er formodentlig fra stenalderen, men de fleste kan meget vel være fra bronzealderen. Fra andre steder i Nordvestjylland ved vi, at bopladserne som regel ligger ganske tæt ved gravhøjene. Som regel har man boet mindre end 300 m fra gravhøjene. Det var derfor ikke den store overraskelse, at der i foråret 2004 blev der fundet en boplads fra bronzealderen ved gården Båndruplund lige øst for Aalestrup (Mikkelsen 2004).

Figur 1. Arkæologiske lokaliteter ved Aalestrup. Kort fra DKC.

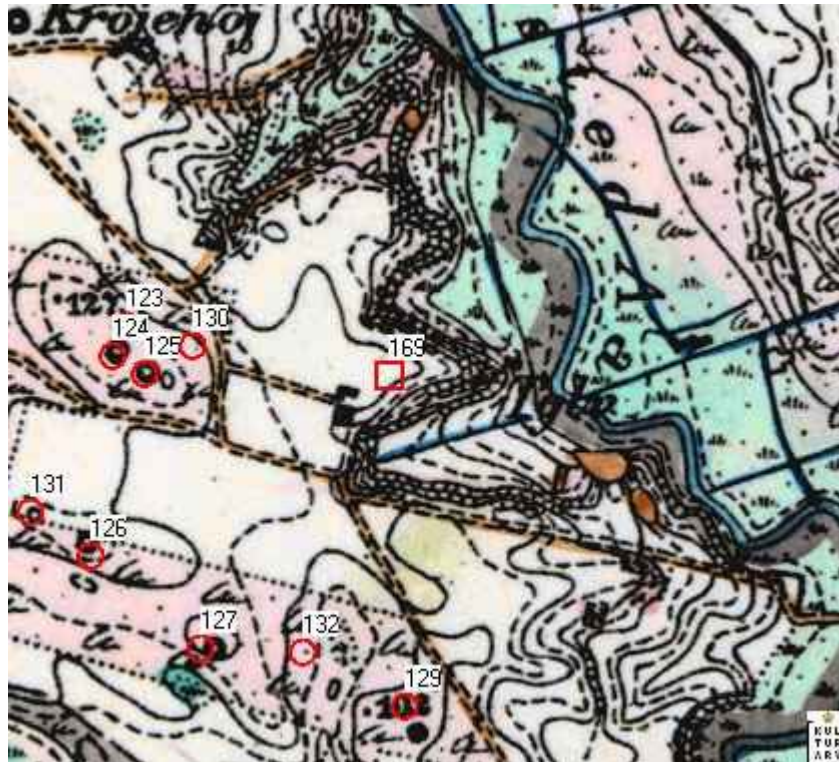
Gravhøje er angivet med cirkler, bopladser med firkant og andre fund med X.
Teglværksvej og Båndruplund er angivet med stor/ lille grøn firkant.

Bopladsen ved Båndruplund (nr. 241 på Figur 1) øst for Aalestrup var placeret ved kanten til Simsted ådal. Få måneder senere fik museet oplysninger om et nyt anlægsarbejde med næsten samme topografiske placering. Denne gang skulle der lidt syd for Aalestrup bygges et nyt hus (169 på Figur 1) på et lille næs med en fantastisk udsigt ud over ådalen. Mod nord kan man se til Ålestrup og mod sydøst er der udsigt ud over en af åens slyngninger. Tæt ved stedet har ligget et teglværk. Det har givet navn til en vej og nu til den arkæologiske lokalitet, som vi har kaldt ”Teglværksvej, Bygum”.

Museet havde ikke kendskab til arkæologiske fund på dette næs, men kun få hundrede meter vest her for var der allerede sidst i 1800-tallet registreret en højgruppe med 4 gravhøje (Figur 2). Som det er tilfældet med så mange andre gravhøje, har de fået en hård medfart i tidens løb. I dag er der kun én fredet gravhøj tilbage (se foto på forsiden, hvor højen ses bag buskene).

Dog kan man stadig se svage forhøjninger, der viser, hvor to af de andre høje har ligget på toppen af en mindre bakke. Lidt længere mod sydvest er registreret yderligere 5 gravhøje, men kun få af dem kan i dag anes i landskabet.

Mistanken var dog vakt, og selv om der i dette tilfælde kun var tale om et lille anlægsarbejde, syntes det oplagt, at der på næsset kunne være risiko for forekomst af væsentlige fortidsminder. Museet fik på den baggrund bygherrens tilladelse til at foretage en arkæologisk forundersøgelse, der skulle vise, om mistanken var berettiget eller ej.

Figur 2. Bopladsens (169) placering ved kanten til Simested ådal. 5cm kort fra DKC.

Bopladsen ved Teglværksvej.

Endnu før skovlen blev sat i jorden opdagede vi, at der kort tid forinden var foretaget en dybdepløjning på en kort strækning langs nordsiden af næsset. På et sted, hvor ploven ikke var nået dybt ned i undergrunden, fandt vi nogle flintafslag, der viste, at man i hvert fald havde hugget flint her i oldtiden. Vi fandt også fundet nogle få skår til lerkar samt et skår til en lerplade, som ud fra hullerne langs randen kan dateres til den del af yngre stenalder, arkæologer kalder tragtbægerkultur (se figur 3). Disse fund tydede på, at der på stedet kunne være en boplads fra yngre stenalder.

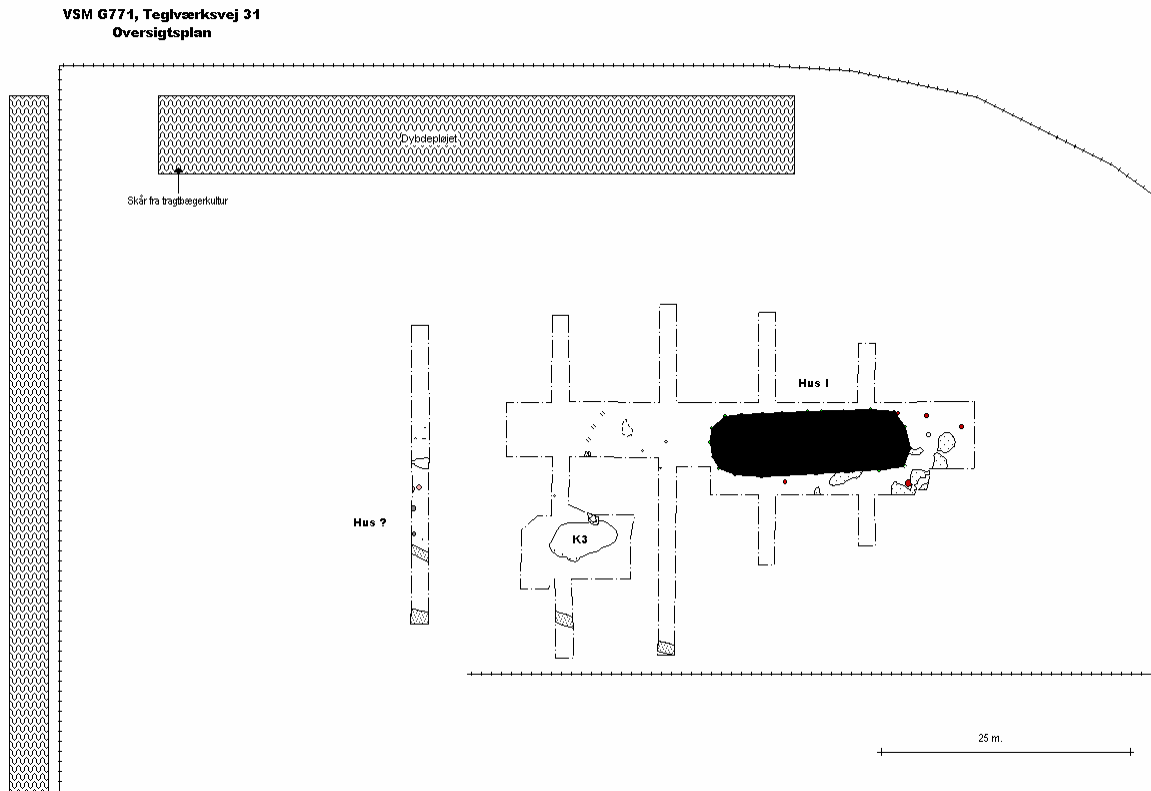
Straks efter foretog vi vores arkæologiske forundersøgelse, eller en prøvegravning som vi normalt kalder det. Og som det nu kunne forventes, fandt vi ved afgravningen af det moderne pløjelag enkelte flintredskaber fra yngre stenalder (Figur 3). Men fokus skiftede hurtigt, da formodede stolpehuller og enkelte andre mørke 'pletter' dukkede frem i den lyse undergrund. Der var ikke mange anlægsspor i området, men alligevel nok til at vise, at man formodentlig

havde boet på stedet. Der var dog usikkerhed om, hvor gammel bopladsen var, for der blev faktisk ikke gjort fund i anlægssporene. Forholdene blev dog meget klarere, da vi fik afdækket området, hvor anlægssporene var lokaliseret (Figur 4).

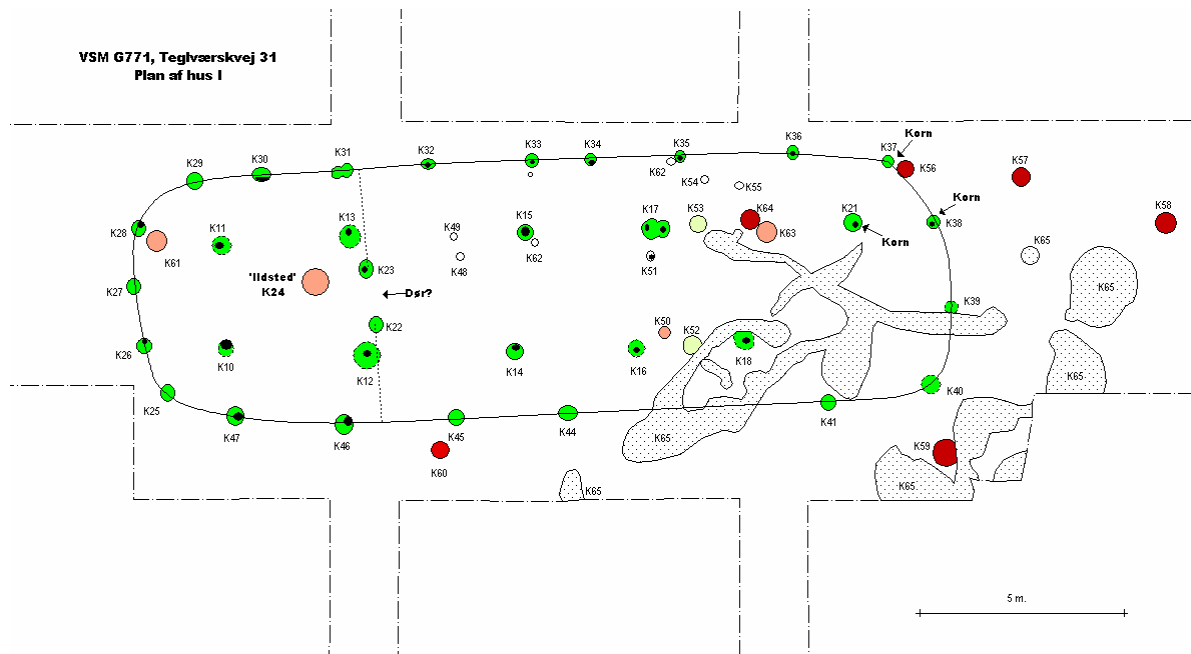

Figur 3. Fund fra yngre stenalder. Ornamenteret lerplade, stykke af mejsel, flækkekniv.

Allerede mens vi afrømmede mulden kunne det ses, at der på den yderste smalle del af næsset engang havde ligget et hus (Figur 5). Stolpehul efter stolpehul dukkede op med regelmæssige mellemrum, først til én væg, så til en gavl og derefter til væggen i den anden side. Og i modsætning til de meget komplicerede forhold ved Båndruplund stod det straks klart, at der yderst på næsset, hvor der skulle bygges, kun havde ligget ét hus. Isoleret beliggende huse er gode fund i den forstand, at det gør tolkningen lettere. Samtidig giver et sådant fund mulighed for at belyse nogle forhold, som er vanskelige at belyse, hvis der ligger flere hustomter mere eller mindre oven i hinanden. Der var dog et enkelt lidt uheldigt forhold. I og lige udenfor den østlige ende af huset kunne ses omfattende spor efter store dyregange. Uden tvivl har en ræv eller måske en grævling holdt til her.

Figur 4. Oversigtsplan af grunden med bl.a. udgravningsfeltets placering.

Figur 5. Hus I (grøn), ild-/kogegruber (røde) og dyregange (prikkede).

Hvis det ikke havde været for dyregangene havde vi givetvis stået med en komplet grundplan af huset. Huset har været ca. 19,5 m langt og 6,2 m bredt. Dermed har der været ca. 120 m² under tag.

Figur 6. Tagstolpehul K10 i snit. Det mørke opfyldte stolpespor ses tydeligt i forhold til den meget lysere fyld i stolpehullet, der er svært at adskille fra den urørte undergrund.

Stolpehuller inde i huset viser, at der har stået 12 eller 14 såkaldte tagstolper, der har båret husets tagkonstruktion. De har stået sætvis ned gennem huset og har på langs inddelt huset i tre 'rum', deraf navnet på hustypen – det treskibede langhus. To steder var tagstolpehullerne dog helt eller næsten helt væk, det ene sted fordi dyregangene havde ødelagt alle spor. Der er lidt tvivl om sættet K52-53, dels fordi sætterne her står usædvanligt tæt, dels fordi de to mulige stolpehuller ikke helt ligner de andre. Placeringen viser dog, at der er tale om anlægsspor med relation til huset.

I alle de 6 sikre sæt kunne der ses mørkere, cirkulære pletter, som uden tvivl er spor efter selve de stolper, der har stået på stedet. Det er ikke normalt at finde så tydelige 'stolpespor' som her (se eksempel på figur 6). Stolpesporene var næsten alle cirkulære og flere steder kunne størrelsen bestemmes med rimelig sikkerhed. Det er sandsynligt, at alle de runde tagstolper har været ca. 17-20 cm i diameter. Det har altså ikke været særligt store træer, man har brugt til den bærende konstruktion inde i huset.

Huset har haft 23 vægstolper (se eks. på figur 7), men sporene efter to af dem var ødelagt af dyregange. Afstanden mellem vægstolperne varierer noget, men i gennemsnit har de stået med en afstand på ca. 2,1 m. Det tyder på, at huset har haft bulvægge, dvs. vægge lavet af vandret liggende planker. Også her kunne der i flere af stolpehullerne ses stolpespor, de fleste cirkulære og flere med samme størrelse som inde i huset. Et stolpespor i K30 havde dog en anden form og størrelse. I K30 har der stået en nærmest halvmåneformet stolpe med den flade side udad. Stolpen er givetvis kløvet ud af et større træ.

Figur 7. Vægstolpehul K28 tv. med mørkt stolpespor og 'grube' K61 th. i snit.

Der er yderligere et forhold, som belyser husets konstruktion og brug. Næsten midt imellem det 2. sæt tagstolpehuller fra vest fandtes to stolpehuller (K22-23). Man må vel forestille sig, at der har været planker, som fra disse stolpehuller er gået ud til væggene, og at der imellem stolpehullerne har været en 'dør'. På den måde har man fået opdelt huset i to indre rum; et mindre rum mod vest og et langt større rum omfattende den centrale og østlige del.

I husets vestlige rum fandt vi en 'grube' (K24), der ud fra den centrale placering givetvis hører til huset. På stedet har man gravet et hul – en grube, og fund af lidt ildsprængte sten samt nogle små stykker trækul i bunden af synes at vise, at gruben har været anvendt som ildsted eller måske endog som en jordovn. Her har man formodentlig lavet mad og kunnet varme sig omkring ilden. Det tyder på, at husets rum mod vest har været det sted, man opholdt sig. En lille grube (K61) med lidt trækulfarvet fyld kan også have været brugt i husets levetid.

Det står ikke umiddelbart lige så klart, hvad resten af huset har været brugt til. Der fandtes i husets centrale og østlige del nogle få sikre stolpehuller (K48 og K54-55). De er dog ikke placeret på en sådan måde, at vi kan gætte, hvad de har været brugt til, hvis de da overhovedet skal knyttes til huset. Det gælder også gruberne K50 og K63, der begge var fyldt med sort, trækulfarvet aske i bundlagene. Heller ikke her kan vi være sikre på, at de egentlig har noget med huset at gøre. Til gengæld kan vi være sikre på, at de formodede jordovne K64 og K56 ikke har hørt til huset. K64 fandtes lige præcis på det sted, hvor der tidligere havde været et tagstolpehul (K19) til huset. Når jeg kan sige tidligere skyldes det, at der i kanten af K64 fandtes ganske ringe rester af tagstolpehullet; det var altså blevet næsten helt ødelagt, da jordovnen blev anlagt. K56 kan heller ikke have været i brug, mens huset stod på stedet, fordi husets væg har været placeret her. I dette tilfælde er det dog usikkert, om det er huset eller jordovnen, der er ældst. Det samme er også tilfældet med de 4 jordovne K57-60, der fandtes lige syd og lige øst for hustomten. De kan både være fra samme tid som huset, men de kan lige så vel være brugt før eller efter husets levetid.

Nu skulle man tro, at der ikke er mere at sige om dette hus, men det er nu ikke helt rigtigt. Huset blev ved udgravningen afdækket og tegnet lige før en weekend, men selve udgravning-

gen måtte vente nogle dage. I denne weekend regnede det meget og selv om det ofte kan besværliggøre en udgravning, fordi anlægssporene 'viskes' noget ud, så kan det også have sine fordele. I dette tilfælde kunne der efter regnen ses mange forkullede korn i toppen af et af vægstolpehullerne (K37) i nordøsthjørnet (se figur 5).

Figur 8. Forkullede korn, trækul og andet materiale fra tagstolpehul K21.

Kornene var simpelthen skyllet fri af det kraftige regnvejr. En nøjere inspektion af de andre stolpehuller viste, at der også kunne ses enkelte tilsvarende korn i toppen af stolpesporet i det næste vægstolpehul K38. Ved udgravningen besluttede vi derfor at hjemtage en masse jord fra stolpehullerne. Forkullede korn, frø, kviste og små stykker trækul kan ikke uden videre pilles op. Dette materiale er simpelthen for småt, og forsøger man at grave det frem, vil man desuden ødelægge en hel del. Derfor tages jorden med hjem, hvor det forkullede materiale skylles ud af jorden i et specialfremstillet 'sold'. I skrivende stund er alle prøver endnu ikke floterede og der er derfor ikke overblik over, hvor mange oplysninger den hjemtagne jord gemmer. Men at der er korn i materialet set tydeligt på Figur 8. Forkullet materiale kan rumme mange oplysninger, ikke bare om hvad man har dyrket, men også om hvordan man har behandlet afgrøderne efter høsten og om hvilke ukrudtsplanter, der har været på markerne. Måske kan vores kornfund også sige noget om husets brug. Man må i hvert fald spørge sig selv, om det er tilfældigt, at de forkullede korn befinder sig i husets nordøstlige stolpehuller.

Der er endnu et forhold, som må nævnes. Naturvidenskabelige analyser er med årene blevet et større og større hjælpemiddel for arkæologien. En af disse metoder fokuserer på indholdet af fosfat i jorden. Fosfatanalyser bruges i dag i landbruget, men de kan også bruges i arkæologi-

en. Et stort fosfatindhold i det moderne pløjelag afslører tit, at der været omfattende bebyggelse i yngre jernalder/vikingetid. Man kan på den måde bruge analyserne til at udpege områder, hvor der er stor sandsynlighed for at finde bopladser fra denne tid. Heldigvis for arkæologien forsvinder fosfat ikke sådan uden videre - det siver også ned i undergrunden (råjorden under muldlaget). Og det er her, forholdene ved huset på Teglværksvej bliver interessante. Husets konstruktion afslørede jo, at huset i hvert fald har været delt op i mindst to rum, et mindre til beboelse mod vest og et formodet større i den centrale og østlige del. Men husets konstruktion eller andre fund har ikke afsløret, hvad der er foregået i det store rum. Fra et godt fund ved Legård i Thy (Mikkelsen & Kristiansen 1997) ved vi, at i hvert fald enkelte relativt store langhuse har haft stalde. Ved Legård fandtes således spor efter en stald i et rum midt i huset.

Kan det også have været tilfældet med vores hus fra Teglværksvej? Det kan vi simpelthen ikke afgøre på det foreliggende grundlag. Hvis ildgruberne K50 og K63 har været i brug i husets levetid kunne det måske tyde på, at der ikke har været stald i østdelen. Hvis der skulle have været stald i huset, er det jo på den anden side ikke sikkert, at dyrene har stået inde hele året, og så kan ildgruberne jo have været i brug mens dyrene var ude. Det er her mulighederne for fosfatanalyser kommer ind i billedet; hvis man nu ved fosfatanalyser af råjorden kan påvise højere værdier i det store rum, end der er i beboelsesenden eller udenfor huset, så vil det sandsynliggøre, at der faktisk har været en form for stald i huset. Derfor blev der brugt tid på at udtage mere end 200 små jordprøver fra hele området med huset. Disse prøver er desværre endnu ikke analyseret, så resultaterne kan ikke præsenteres her.

Set i lyset af hus I er de få andre anlægsspor i området af mindre interesse.

Et større fyldskifte (K3) lignede ved afrømningen en type af forsænkninger, som ofte er fundet i toskibede langhuse fra den sene del af yngre stenalder. Men der dukkede ingen stolpehuller op ved forsænkningen, og da vi undersøgte mindre dele af K3, viste det sig, at der i stedet var tale om en større grube, hvor der i flere omgange havde været ild i bunden. Lerkarskår fra gruben (figur 9) viste desuden, at den må dateres til bronzealderen. Den er dog formodentlig yngre end huset.

Ved udgravningen blev i den vestlige del fundet enkelte stolpehuller, men det synes helt sikkert, at der inden for det undersøgte område ikke har ligget flere hustomter. De afdækkede anlægsspor i den vestligste søgegrøft tyder dog på, at der her meget vel kan have ligget endnu et hus, måske endog af samme type som hus I. Derfor er det rimeligt at antage, at bopladsen fortsætter videre mod vest. Det er formodentlig kun er en mindre del af bopladsen, vi nu har undersøgt.

Hvad har gjort det til et godt sted at bo på næsset ved Teglværksvej? Her er det nærliggende at pege på placeringen tæt ved kanten til Simested ådal. Mod øst har man således lige neden for bopladsen haft adgang til gode enge og dermed græs der kan være brugt til foder til kreaturerne i de lange vintermåneder. Mod vest har der ligget mere tørre arealer, der kan have været brugt som overdrev om sommeren. Små dyrkede marker har man formodentlig haft i umiddelbar nærhed af bopladsen. Fra mange andre bopladser ved vi, at en placering i et område mellem fugtige enge til den ene side og mere tørre arealer til den anden side ofte har været foretrukket. Det er bopladsen ved Teglværksvej endnu et godt eksempel på.

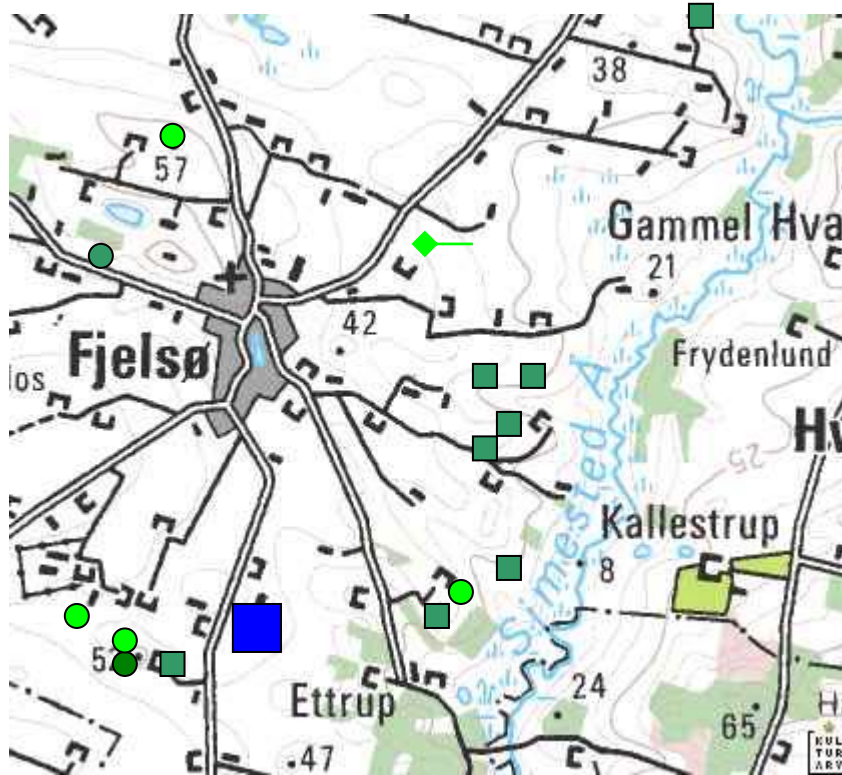

Figur 9. Lerkarskår, skraber, skaftglatter? og flintblokke fra grube K3.

Teglværksvej i lokalt perspektiv

I indledningen blev det nævnt, at det er den anden boplads fra bronzealderen, Viborg Stiftsmuseum inden for ganske kort tid har fundet nær Ålestrup tæt ved Simested å. På den anden boplads ved Båndruplund blev fundet flere hustomter, og et af dem må ud fra konstruktionen formodes at være samtidig eller næsten samtidig med huset fra Teglværksvej. Men huset fra Båndruplund har haft ca. 230 m² under tag og er næsten dobbelt så stort som det ca. 120 m² store hus fra Teglværksvej. Det er karakteristisk for midten af ældre bronzealder (omkring 1300 f. Kr.), at der er usædvanligt store forskelle i husenes størrelse. Huset fra Teglværksvej hører til de mindre, mens hus II fra Båndruplund hører til de større, men dog ikke blandt de allerstørste, der er mellem 400-500m². Med så stor en forskel mellem husenes størrelse må

man spørge sig selv, om der ikke har været betydelig forskel i den status beboerne i de to huse har haft.

Figur 10. Bronzealderbopladsler (grønne firkanter), gravfund fra æ. og y. bronzealder (grønne cirkler), helleristning fra bronzealder (grøn rhombe) samt bopladsler fra ældre jernalder (blå firkant) ved Fjelsø.

I et mere overordnet perspektiv er den nye boplads faktisk mere interessant, hvis man vender blikket lidt mod syd – til området langs Simested å øst for Fjelsø (Figur 10). I dette område har museet inden for de sidste fire år lokaliseret bopladsler fra bronzealderen på det ene næs efter det andet. Disse bopladsler er fundet i forbindelse med skovrejsningsprojekter. I alle tilfælde er de kun lokaliseret i søgegrøfter, uden at der er afdækket større felter endside foretaget egentlige udgravninger. Det er derfor ikke muligt at foretage sammenligninger mellem de enkelte bopladsler, hvad angår hustomter eller andre specifikke anlæg. Alligevel er det påfaldende, at der tilsyneladende har været bebyggelse på hvert eneste næs øst for Fjelsø. Her har bosættelsesområderne ligget med en afstand på ca. 400-500 m. Som ved Teglværksvej ligger der gravhøje på højdedragene lige vest for næssene, på det sydligste næs dog klods op af bopladsen. Det begynder at ligne et mønster, der giver os mulighed for at belyse bronzealderens udnyttelse og indretning af landskabet.

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at der i gravhøjene mellem Fjelsø og Ålestrup kun er registreret meget få sikre gravfund fra ældre bronzealder og kun lidt flere fra yngre bronzealder. Med de bopladsler, der nu er dukket op, kan det ikke passe, at der ikke er foretaget betydeligt flere begravelser i nogle, eller endog mange, af gravhøjene omkring Fjelsø. En del grave er formodentlig blevet ødelagt, uden at der er gjort fund. Men vi ved også, at gravrøvere i tidens løb har været aktive i dette område. Vores manglende kendskab til disse fund gør det unægtelig noget sværere at få et godt, samlet billede af forholdene i bronzealderen i området.

Det skal endvidere nævnes, at bronzealderbopladsen ikke kun har været placeret langs kanten af Simested å. Ved Torup Høje lige syd for Fjelsø blev der i 1980'erne udgravet en lille del af en bronzealderboplads, her i øvrigt i tilknytning til nogle meget spændende gravfund fra yngre bronzealder. Men det er en anden historie.

Teglværksvej i et større perspektiv

Huset fra Teglværksvej kan umiddelbart synes at være en lille brik i det billede, vi så småt er ved at stykke sammen for Aalestrup-egnen. Men har det også betydning uden for dette lokalområde?

I første omgang har fundet tilsyneladende vist, at selv relativt små langhuse fra midten af ældre bronzealder kan være opdelt i flere rum; det var ikke kun forbeholdt de store huse. Rumopdelinger i små/mindre huse er sjældne i andre hustomter fra Danmarks ældre bronzealder. Skulle det desuden vise sig, at man ud fra fosfatanalyserne kan antage, at der har været stald i huset, så vokser betydningen af huset betragteligt i dansk sammenhæng. Også analyserne af de forkullede korn kan vise sig at rumme overraskelser og da kornfund generelt er sjældne, er ethvert nyt fund vigtigt.

Men de små brikker i puslespillet kan heller ikke på anden vis undværes. Hvis vi ser på problematikken omkring statusforskelle i bronzealderens samfund, så kan vi faktisk ikke nøjes med at sammenligne nogle få huse. En hastig opgørelse over fund af rimeligt sikkert daterede langhuse fra midten af ældre bronzealder i Viborg Amt viser, at der i hvert fald er fundet spor efter mere end 20 langhuse, hvis størrelse kan bestemmes.

Der begynder tilsyneladende at tegne sig et generelt billede, hvor de fleste langhuse har været mellem 90-200 m². Nogle få har været mindre, nogle har været større og enkelte har været betydeligt større. Antallet af hustomter er dog stadig ikke stort nok til videregående analyser, og da slet ikke når det gælder specifikke elementer som forekomst af rumadskillelser og stalde. I denne sammenhæng bidrager huset fra Teglværksvej også til vores viden om bronzealderens samfund.

Tak til Lise-Lotte og John Nielsen for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Faktuelle oplysninger

Viborg Stiftsmuseums j.nr.:	VSM G771
Lokalitet:	Teglværksvej, Bygum
Sogn, herred, amt:	Øster Bølle, Rinds, Viborg
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130917-169
Kulturarvsstyrelsens j.nr.:	2003-2123-0377
Bygherre:	Lise-Lotte og John Nielsen
Areal:	Ca. 0,06ha
Rendegravemaskine fra:	Entreprenør Erik Nielsen, Klotrup
Deltagere i udgravningen:	Arbejdsmand Mogens K. Sørensen, VSM Arkæolog Martin Mikkelsen, VSM

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren og Viborg Stiftsmuseum.

Relevant litteratur

- Bertelsen, John Brinch *et al.* 1996.** Bronzealderens bopladser i Midt- og Nordvestjylland. Skive Museum 1996.
- Jensen, Jørgen 2002.** Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f. Kr. København 2002.
- Mikkelsen, Martin og Kristiansen, Kristian 1997:** Legård. Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1996. København 1997.
- Mikkelsen, Martin 2004.** Båndruplund. Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter nr. 1. Viborg Stiftsmuseum 2004

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Bygherrerapporter kan købes ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter:

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads? fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2005
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Tidstavle fra
Tidsskriftet SKALK
Jelsløjvænget 29
8270 Højbjerg
Tlf: 86 27 37 11
www.skalk.dk
Tryk: Aprintas
© SKALK 1972

Gengivet med tilladelse fra SKALK